

A tradución do galego-portugués-galego a debate. O intercambio cultural, unha fonte de riqueza necesaria

ÁUREA FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ

Universidade de Vigo

1. Introducción

A necesidade ou non de traducir textos escritos en galego ou en portugués é un debate que xera opinións encontradas, polo que considerei necesario engadir un subtítulo á miña reflexión para despexar desde o comezo posibles dúbidas sobre o propio concepto e a función da tradución literaria para un sistema pequeno como é o sistema literario galego. Coñecer a cultura do outro e difundir a propia é unha das características fundamentais da tradución, e esta foi xa unha das principais preocupacións de grandes defensores da lingua e da cultura galegas como Francisco Fernández del Riego e Carlos Casares Mouriño cando a importación dunha obra estranxeira representaba para a cultura galega capital simbólico. Nos anos 1980 Fernández del Riego escribía: «As letras de Portugal e do Brasil son pouco coñecidas entre nós» (Fernández del Riego, 1984: 7); Del Riego facía esta reflexión non porque pensara que os lectores galegos naqueles anos dispoñían de menos competencias lingüísticas en portugués que os de hoxe, senón porque as obras traducidas procedentes da literatura portuguesa ou da literatura brasileira eran practicamente nulas. Non obstante, sabía que tanto o sistema literario galego –un sistema pequeno que demanda capital simbólico e que ademais necesita ser coñecido fóra– como o público lector en galego precisaban tanto esas traducións como as doutras culturas ou linguas, hexemónicas ou non.

Nos anos 1970 e 1980 os exemplos de traducións procedentes da literatura portuguesa eran moi escasos ou case inexistentes, pero mesmo antes de que se declarara lingua oficial en Galicia (Constitución española 1978 e Estatuto de autonomía 1981) os editores decatáronse de que as que se publicaban podían gozar dunha boa recepción. Só

era preciso contar cunha estratexia axeitada para lograr ese propósito. Un bo exemplo que ilustra o saber facer dalgún editor é a peza de teatro *A Barca do inferno* (1970) de Gil Vicente (1465?-1537) que publicou a editora Castrelos na famosa colección d'O moucho, como se sabe unha iniciativa que se levou a cabo grazas ao empeño persoal de Xosé María Álvarez Blázquez (Tui, 1915-Vigo, 1985). O proxecto naceu con «vocación popular, con literatura e obras en galego de divulgación» (Carballa) e, ademais, temos que destacar o gran mérito de distinguirse pola súa diversidade. Os seus 64 títulos –entre orixinais e algunha que outra tradución, pensados para un consumo de masas– foron un auténtico *boom* nos anos 60. Salientamos aquí o protagonismo do destinatario, é dicir para quen se escribe ou, no noso caso, para quen se traduce? En palabras de Victor Freixanes, O Moucho «procuraba exceder os ambientes cultos, intelectuais, en certo xeito elitistas, aos que se dirixira o libro en galego, e abrirse ao popular» (*El País*, 25 de abril de 2008). O resultado foi que as obras dirixidas ao pobo na lingua do pobo chegaron ás feiras, tabernas, ferraxarías e fogares galegos para seren lidas por un público xeral cada vez máis amplo e que se atopaba fóra do círculo académico; se os intelectuais poden ler sen maior dificultade en portugués, o lector infantil e xuvenil –ou o(a) lector(a) xeral– prefire a versión en galego estándar que é a lingua en que foi alfabetizado(a) ou na que se expresa habitualmente.

Segundo algúns expertos hai certas variables que inflúen positivamente na demanda dunha lingua e, por conseguinte, na importación da literatura desa lingua. Esas variables son: a proximidade xeográfica entre as dúas culturas, os lazos culturais e a permeabilidade ou intelixibilidade lingüística. En cambio, outros consideran que debido aos paralelismos históricos, culturais e lingüísticos entre Galicia e Portugal non é preciso pasar polo filtro da tradución ou, cando se fai, hai que apostar polo uso dun galego reintegracionista. Non podemos esquecer que estamos a falar do sistema literario galego, un sistema como dixemos pequeno ou minoritario polo que se nos dividimos e non defendemos un interese común que é a defensa dunha cultura propia e autónoma non chegaremos a unha fase de total normalización. Unha cultura pode enriquecerse grazas a outras culturas, mais non debe manterse submisas a ningunha. De feito o catálogo das obras importadas (e exportadas) ao sistema literario galego foise enriquecendo grazas a políticas de apoio á tradución como nos recorda Ana Luna Alonso:

Thanks to the institutional efforts in certain periods of our history and to local publishers who take risks and bet on contemporary translations, as well the international success of some of our authors, our catalogue has diversified in originals and translations throughout time and has occupied more spaces, even to the point of competing for the same audience (Galician and Spanish). Currently, and despite the limitations faced by

a small and minoritized language (2 800 000 inhabitants), we have access to foreign authors through translations into Galician rather than from any other language different from the original. Thus, we are opening paths for a new stage of lesser dependency on Spanish as a dominant language and even on English as a superdominant language. (Luna Alonso 2011: 227-228)

Para que este traballo non sexa froito dunha opinión persoal sobre o interese ou non da comunicación entre as comunidades culturais lusófonas que nos ocupan a través da tradución acudirei aos números, ás estatísticas e á demanda do lectorado. Así, unha lectura dos datos que nos ofrece BITRAGA¹ sobre as traducións desde o galego e cara ao galego resulta máis fiable e crible que calquera opinión persoal sobre a cuestión, porque revela a situación real do comportamento do libro traducido e dos lectores en termos cuantitativos e cualitativos.

2. Que debemos entender por tradución?

Moitas persoas aínda recorren á definición dun dicionario de carácter xeral para definir o acto de traducir. Así a Real Academia da Lingua Española na súa primeira acepción define o verbo *traducir* da forma seguinte:

(Del lat. *traducĕre*, hacer pasar de un lugar a otro).

1. tr Expresar en una lengua lo que está escrito o se ha expresado antes en otra.

Á súa vez, no dicionario da Real Academia Galega podemos ler:

v.t. 1. Expresar [algo dito ou escrito nun idioma determinado] noutro idioma distinto. *O intérprete traducía as palabras do delegado estranxeiro. Traduciu o 'Cancioneiro de Petrarca' ao galego.* ABS. *É difícil de traducir.*

Estas definicións amosan que fóra do ámbito profesional aínda se segue a descoñecer o que se entende por tradución e sobre todo por tradución literaria. Paga a pena, polo tanto, detérmonos nunha definición máis axeitada desta actividade e do que representa, porque a tradución non é unha mera transferencia lingüística senón que hai que comprendela desde unha tripla perspectiva. Amparo Hurtado considera que a tradución

¹ <http://www.bibliotraducion.uvigo.es/>

debe definirse «como un proceso interpretativo y comunicativo consistente en la reformulación de un texto con los medios de otra lengua que se desarrolla en un contexto social y con una finalidad determinada» (2001: 41). Da definición de Hurtado despréndense tres características fundamentais da tradución:

a) A tradución é un feito textual, porque traducimos sempre textos e non unidades descontextualizadas. Dado que se trata dunha operación entre textos e non entre linguas, cómpre analizar todos os mecanismos de actualización textual e non só as súas relacións internas² senón tamén as súas relacións cos factores condicionantes externos: coordenadas espaciais e temporais, a importancia do receptor, da encomenda e da finalidade da tradución.

b) A tradución é un proceso que esixe unhas determinadas competencias e iníciase no momento en que se «negocia» a pertinencia ou non dunha tradución. Empregamos aquí este termo co sentido que lle dan os sociólogos Bruno Latour e Michel Callon (1991), os creadores da teoría do actor-rede coñecida tamén pola abreviatura ANT. O proceso da tradución vai máis alá do propio texto, como dixemos, xa que a actividade do suxeito (o tradutor) implica unha competencia específica (a competencia tradutora) para comprender e reformular os textos cos medios doutra lingua, tendo en conta as necesidades do destinatario e a finalidade da tradución. Trátase de interpretar primeiro (o texto, o contexto, a finalidade da tradución) para comunicar despois.

c) A tradución preséntase, finalmente, como un acto comunicativo intercultural. Traducimos culturas e non linguas. Isto é o que explica que mesmo creacións orixinais escritas nunha mesma lingua aparezan con títulos diferentes nunha e noutra cultura. Os títulos adaptaciónanse aos destinatarios de cada cultura e á finalidade da tradución pretendida. En Portugal as obras brasileiras publicanse en versións adaptadas como o fan en Francia, onde as obras quebequesas aparecen en versións revisadas e con títulos diferentes. Sirva de exemplo a obra de Madeleine Gagnon *Les femmes et la guerre* (2001), Premio Marcel-Couture do Salón do Libro de Montreal, que en Francia se publicou, ese mesmo ano, baixo o título: *Anna, Jeanne, Samia... (Femmes dans la guerre)* (París: Éditions Fayard). Esta obra non ten versión en galego, pero si en castelán: *Las mujeres dan la vida, los hombres la quitan*. [Trad. Silvia Furió] (Barcelona: Crítica).

² Hai que ter sempre presentes os mecanismos de funcionamento textual (os elementos de coherencia e cohesión, os diferentes tipos e xéneros textuais), sabendo que os mecanismos difiren en cada lingua e cultura (2001: 41).

En España, as obras do arxentino Ernesto Mallo aparecen con títulos distintos dos que publica Planeta para Latinoamérica. Este é o caso de *El policía descalzo de la plaza San Martín. El segundo caso del comisario Lascano* (Siruela). En cambio, na Arxentina, a obra coñécese polo título *El delincuente argentino* (din que por razóns de márketing).

Xa para cinguírmonos ao galego, se observamos as diferentes traducións da novela *Herba moura*, comprobamos unha vez máis que cada tradutor ou tradutora realizou unha adaptación distinta do título con base na súa propia realidade social e cultural. Deste xeito está enriquecéndose e enriquecendo o campo literario de chegada.

- Moure, Teresa, (2005): *Herba moura* (Vigo: Xerais)
- —, *Herba d' enamorar* [na versión catalá de Pere Comellas]
- —, *Hierba mora* [versión en castelán]
- —, *Nachtschade* [en neerlandés con tradución de Dorothea ter Horst]
- —, *Le tre donne di Cartesio: romanzo* [versión italiana na tradución de Roberta Bovaia] (Milano: Corbaccio),
- —, *Erva-do-diabo* [versión portuguesa de Jorge Fallorca]
- —, *Trava za zaljublivanje* [en serbio traducida por Danijela Pejčić]

A obra *Le tre donne di Cartesio: romanzo* (2008) traducíuse e publicouse nunha época en que moitos italianos –Italia estaba de novo gobernada por Berlusconi (2001-2006/2008-2011)– vían como España se lles estaba adiantando con medidas sociais progresistas que aprobara o goberno de Zapatero e como gozaba dunha situación económica favorable.³ O *boom* da literatura en lingua castelá en Italia impulsou a tradución das outras literaturas minoritarias do país co fin de ofrecer o carácter multicultural de España. Se observamos o título vemos como se destaca o protagonismo das tres mulleres ao redor do filósofo francés. Lembremos que na obra Descartes non ten máis relevancia que o feito de ser o tema da tese que non chegou a realizarse ou, se facemos unha lectura máis profunda, tamén ten o mérito de ser o primeiro filósofo en redactar directamente na lingua vulgar, en francés, *Le Discours de la méthode* (1637),

³ España pechara o ano 2007 cun superávit público do 2,23%.

opoñéndose así á tradición escolástica que escribía habitualmente na lingua franca daquel momento, o latín. Descartes pretendía ir máis alá dun lector culto e dos teólogos para dirixirse ao pobo na súa propia lingua, mais coidamos que este non é o motivo polo que interesa a obra ao lector ou lectora italiana, senón porque invita a ler unha ficción creada sobre a relación destas tres mulleres co filósofo. De feito, a mención do xénero⁴ a que pertence a obra no propio título («romanzo») convida, guía e compromete ao receptor/a na lectura desa relación. A capa do libro tamén distinta da capa orixinal podería ser igualmente obxecto de reflexión pola súa función de reclamo tanto para un público masculino como feminino.

O título da tradución ao portugués ten outra motivación. O primeiro libro (e tese de doutoramento) de Carlos Casteneda, traducido ao portugués baixo o título *Erva do diabo*, atópase entre os cen libros máis lidos no século pasado, polo que cabe pensar que o tradutor ao portugués, Jorge Fallorca, tivo en conta a memoria do lector portugués.

Como último exemplo, Manuel Rivas,⁵ un autor internacionalmente recoñecido, foi traducido ao portugués de Portugal e ao do Brasil por tradutores distintos. Se os lectores de dous países que comparten a mesma lingua reclaman versións distintas e edicións diferentes, daquela por que os galegos non podemos reivindicar unha tradución das creacións lusas na nosa lingua oficial de Galicia? Por certo, tanto *O lapis do carpinteiro* como *Herba moura* traducíronse a partir da versión española, o que confirma que as obras en galego poden ofrecer serios problemas de tradución (falsos amigos, entre outros); consideramos que Carlos Casares non estaba nada equivocado cando falaba do meridiano de fala castelá para abrírnos cara ao exterior. Outra cousa é que se queremos vender marca galega, teñamos que evitar pagar a peaxe da lingua castelá como lingua mediadora.

3. A demanda de traducións

Na recepción dunha obra traducida temos que ter en conta tamén a demanda da obra. Unha análise detallada das obras traducidas desde 1980 permitiranos definir as tendencias e a pertinencia ou non da tradución entre a comunidade galega e as culturas

⁴ As indicacións de novela, ensaio, memorias etc. desempeñan un papel, o que Bruno Latour chama «preposicións», que implican un tipo de compromiso no mundo e nos obxectos (*Critique* 2012: 951)

⁵ Rivas, Manuel, 2000, *O lapis do carpinteiro* [Trad. Pedro Tamen] Lisboa: Dom Quixote, Col.: Ficção universal (Dom Quixote) // Rivas, Manuel, 2002, *O lapis do carpinteiro* [Trad. Ledusha Spinardi] Rio de Janeiro: Objetiva [Brasil].

da lusofonía: Que textos son os que se editan, que xéneros, que temas, que público se interesa por estas obras...? Evidentemente, non se poderán debullar todos e cada un destes aspectos, pero algún parámetro numérico si nos dá unha primeira idea:

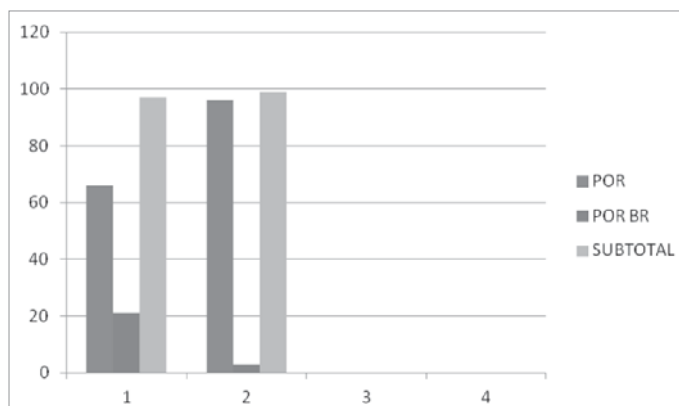

Linguas traducidas

Posición	1ª	2ª	3ª	4ª	5ª	6ª	7ª	8ª	9ª	10ª
Lingua orixinal	ES	EN	FR	CAT	DE	IT	POR	EUS	RU	AST
Lingua meta	ES	CAT	EUS	POR	IT	EN	AST	FR	DE	RU

Gráfica 1. Linguas de tradución (importación e exportación) da literatura galega clasificadas por volume (Galanes 2012: 94)

Segundo esta primeira imaxe o portugués atópase no sétimo posto como lingua de partida, despois do italiano, e no cuarto como lingua meta, o que nos permite concluír que se trata dun mercado preferente no que se refire á exportación de obra galega, xunto con outros mercados de ámbito ibérico, como se sinala en Galanes (2012). Así mesmo, existe máis obra galega traducida ao portugués que viceversa, pois exportamos máis que importamos. Nun estudo recente, María Magdalena Vila Barbosa tamén destaca que o portugués ocupa o terceiro lugar: «A literatura galega traducida ten presenza en 34 comunidades lingüísticas, ocupando o portugués nos últimos dez anos o terceiro lugar como lingua de chegada desas traducións.» (Vila Barbosa 2012: 21). Hai que dicir que os datos mudan un pouco de ano en ano e se comparamos os datos tendo en conta unicamente o espazo extra estatal, constatamos que o portugués se atopa no segundo posto como lingua meta.

Gráfica 2. Importación e exportación a Portugal e Brasil (elaboración propia)

Na anterior gráfica resumimos os fluxos entre Galicia e as dúas comunidades culturais lusas con que maior número de traducións se intercambian (Portugal e Brasil), posto que só contamos cunha obra procedente de Mozambique, *Poemas, África lonxe*, de Eduardo Bettencourt. Quere isto dicir, por tanto, que importamos de Portugal menos do que exportamos e importamos máis do Brasil do que exportamos.

Se comparamos a relación de ida e volta con outras culturas constatamos que aínda que o panorama da tradución en Galicia mudou moito nos últimos anos, o que permite afirmar que xa contamos cunha porcentaxe bastante relevante de obras exportadas (máis dun 34% que sería impensable hai uns poucos anos), de momento a importación segue a superar a exportación. No entanto, no subtotal da anterior gráfica o conxunto de obras exportadas e importadas entre as culturas lusas e o galego está bastante equilibrado. A novela, como na maioría das culturas neste momento, é o xénero de maior difusión.

Xa comentamos anteriormente no caso da versión italiana de *Herba moura* a incidencia como reclamo do termo «romanzo» explicitado no título. Nos fluxos que se producen entre o galego e o portugués non hai cambios, a narrativa segue a ser a que goza de máis lectores, nomeadamente a literatura infantil e xuvenil que é a que encabeza o número de traducións publicadas.⁶ Pola súa relevancia e a súa función habería que dedicarlle un apartado específico á exportación e importación desta literatura, mais só nos limitaremos a lembrar que a súa función é fundamentalmente didáctica. Por outra parte, a alfabetización por lóxica e coherencia ten que facerse segundo as regras de xogo que se fixaron na comunidade cultural galega e non nunha variante reintegracionista, polo que a obra de lectura deberá ser en galego normativo. Que a literatura infantil e xuvenil sexa punta de lanza no mundo comercial do libro é grazas a empresas especializadas que venden calidade avalada por numerosos premios, como é o caso de OQO e Kalandraka, esta última con selo propio en Portugal e no Brasil e que tamén exporta tradución propia nas cinco linguas da península Ibérica. Así pois, en definitiva, a creación de literatura infantil e xuvenil é unha boa embaixadora de Galicia xa que se está a exportar de forma simultánea a países como Estados Unidos, Arxentina, Brasil, China, México, Italia e Portugal.

Ora ben, tampouco podemos obviar os éxitos dalgunhas traducións do portugués para persoas adultas como *O peregrino a Compostela*. *Diario dun mago*, *Veronika decide*

⁶ Aínda que non sempre resulta doado definir a fronteira entre as obras dirixidas ao público infantil e ás persoas adultas. Por exemplo, os libros ilustrados nestes momentos, segundo os propios creadores, están pensados tanto nos nenos como nos adultos porque son estes os que llelos len e explican.

morrer ou *O alquimista*, de Paulo Coelho (1998), así como *A república dos sonhos*, de Nélida Piñón (2004), da que un ano despois da súa primeira edición xa foi preciso editar unha segunda tiraxe. É ben certo que na obra de Paulo Coelho, Brasil non aparece nin como escenario ni como personaxe e, ademais, atopamos unha linguaxe neutra que facilita a lectura dos seus textos, o cal contrasta coa pintoresca linguaxe das obras de Jorge Amado onde cultiva a súa diferenza brasileira e nordestina. No entanto, non deixa de ser un autor brasileiro que escribe en portugués e que como tal foi lanzado ao mercado. Nos primeiros anos da década de 1990 Coelho conquistou o mercado estadounidense, o latinoamericano e, sobre todo, o francés. *O Alquimista*, que lanzou a editora Anne Carrière Editions en abril de 1994, axiña acadou un grande éxito; *O Monte Cinco* (La Cinquième montagne, tradución de Françoise Marchand-Sauvagnargues) publicouse en Francia no mes de maio de 1997 e en 38 países máis simultaneamente. A expectativa foi moi grande no país galo onde Coelho chegou a ofrecer unha entrevista de catro páxinas a *Paris Match* e outra de seis para a revista *Elle*. Grazas a este éxito foi coñecido e recoñecido como un autor de *best sellers* noutros países como España e Alemaña onde Paulo Coelho tardou cinco anos en conseguir editar as súas obras. Así pois, aínda que tardía, a boa acollida da versión galega é indiscutible posto que no ano 2009 vía a luz a cuarta edición d’*O alquimista*.

Canto a *A república dos sonhos* en Galicia tamén gozou dunha excelente recepción por parte dos lectores galegos. A boa acollida da versión galega d’*A república dos sonhos* cando xa existía unha versión en español (aínda que en Colombia) ten unha motivación dalgún xeito diferente, posto que a súa mensaxe sobre a emigración, especialmente a emigración a América é un asunto moi presente na vida de todos os galegos. Fillas de galegos emigrados, Nélida Piñón sentiuse sempre moi vinculada a Galicia coa que foi estreitando lazos pouco a pouco (visitas ou recoñecementos caso da Medalla Castelao outorgada pola Xunta de Galicia no ano 1992 e o Premio Rosalía de Castro do Pen Club Galicia). O presidente da Xunta naquel momento, Manuel Fraga, ofreceulle a posibilidade de publicar a versión galega d’*A república dos sonhos*, pero ela desexaba unha edición máis comercial e aceptou a proposta de Víctor Freixanes para que finalmente Galaxia, en colaboración coa Dirección Xeral de Política Lingüística da Xunta de Galicia, a sacara ao mercado no ano 2004 traducida por María Dolores Torres París. A editorial pronto quedou desbordada polo éxito de vendas.⁷ Cantos lectores terían lido a obra se fose publicada na súa versión portuguesa? De feito, a versión orixinal *Vozes do deserto*, publicada pola editorial galega Candeia de Santiago de Compostela no ano 2004, non tivo tanta sorte.

⁷ Pois os primeiros 1500 exemplares editados quedaron axiña esgotados (800 foron cedidos á Xunta que colaborou na súa edición). Fíxose unha nova tiraxe de 1500 que, ante a súa sorpresa, tamén se venderon.

En calquera caso a tradución favorece a promoción e pon en valor as autoras e os autores galegos no mercado das comunidades lusas, mentres que a tradución ao galego dos autores e autoras portuguesas os visibiliza no mercado galego que, aínda sendo un mercado pequeno, non deixa de ser atractivo para países como Brasil que lle pode servir de trampolín cara ao resto do país (España) e mesmo a Europa. A proba está na ponte que se está a afianzar entre Galicia e Brasil no ámbito da música de autor. Numerosos proxectos musicais dan fe desa interrelación entre a cultura musical galega e a brasileira. Lembremos, por exemplo, o proxecto de Carlos Núñez titulado *Albora-da do Brasil* (2009), quen foi ao Brasil para internacionalizar a súa música, ao tempo que Sergio Tannus veu a Galicia e aquí naceu o seu disco titulado *Son brasileiro*. Así mesmo, na base de datos de BITRAGA temos tamén o caso da obra de xénero poético *Cores do Atlántico*, con textos de Ria Lemaire e consistente nun proxecto musical en que colaboran, entre outras e outros, Uxía e Socorro Lira. Estes poemas musicados tamén buscan internacionalizar a cultura musical e a poesía galegas.

Xa no ámbito do teatro, e por nomear proxectos recentes, velaí está a adaptación teatral que Manuel Guede realizou d'*O profesional*, do autor serbio Kovacevic con versión en portugués para Portugal e en galego para Galicia. Concretamente a súa representación en versión portuguesa foi anunciada pola Axencia Galega das Industrias Culturais cunha nota de prensa titulada «A Consellería de Cultura e Educación difunde o teatro galego en Portugal con tres funcións de ‘O profesional’ en Coímbra e Braga» (7/11/2012)

3. Conclusión

O intercambio entre culturas ten que facerse de ida e volta e resulta necesaria para preservar e promover a diversidade de cada cultura. No ano 1979 Carlos Casares nunha das súas «Ledicias de ler», que semanalmente publicaba en *La Voz de Galicia*, manifestaba xa a necesidade de darmos a coñecer a literatura galega no exterior para saír do illamento e, sobre todo, para situarmos o galego no panorama mundial. Na do 26/08/1979, titulada «Saír do aillamento», escribe: «A ampliación das nosas fronteiras literarias penso que pasa por dous meridianos: unha aproximación a Portugal e Brasil e a introducción no mundo editorial de fala castelá a través das correspondentes traduccións».

A tradución é unha gran dinamizadora da cultura dun país e unha fonte de riqueza polo que non se pode descoidar. A circulación do libro traducido no mercado literario internacional permite como diría Bourdieu intensificar e mellorar a comunicación

entre as nacións (Bourdieu, 1998). O poder cultural vai parello co poder económico e político dunha comunidade e mellora as relacións internacionais entre os pobos por distintos motivos (educativos, laborais, profesionais, culturais ou turísticos), favorece o acceso a medios de comunicación e o desenvolvemento das novas tecnoloxías.

Tres grandes tradutores e autores galegos exiliados (Lois Tobío, instalado no Uruguai; Florencio Delgado Gurriarán, en México e Plácido R. Castro, no Reino Unido) resumen a función da tradución literaria nunha frase que escriben no prólogo do libro *Poesía inglesa e francesa vertida ao galego* (1949): «Os aires de fóra limpan, refrescan, renovan. A voz de Galicia ten que se ouvir no mundo e as do mundo en Galicia» (2004: 14). O portugués forma parte dese mundo. Anos máis tarde, Casares, outro gran promotor da tradución de obras galegas a outras linguas, tamén deixou reflectida a súa preocupación no proxecto *Catálogo de obras literarias en lingua galega traducidas a outros idiomas. Unha primeira achega*, publicado polo Consello da Cultura Galega. Neste traballo, onde xa se comeza a constatar o cambio de rumbo do polisistema galego cun importante aumento de traducións nos anos anteriores, atopamos tamén mostras de obras galegas traducidas ao portugués. Na súa introdución queda patente a necesidade de traducir e de ser traducido:

Nas sociedades contemporáneas a vitalidade da súa cultura mídese pola súa visibilidade. Por como se relaciona coas outras. Na súa capacidade de contar e achegar ao concerto de todas o debate, a reflexión ou o entretemento. Un dos maiores indicadores de visibilidade é o interese pola traducción, polo transporte do pensamento e da creación intelectual para que sexa comprensible noutras culturas e por outra xente. Un dos mellores indicadores da saúde da nosa literatura e do interese que esperta no exterior é coñecer que autores, que obras e a que linguas foron traducidas. (Casares 2003).

Afortunadamente, se comparamos o número de traducións nos anos 1980 cos que temos rexistrados na actualidade en BITRAGA comprobamos efectivamente que a interacción, o diálogo entre a literatura galega e a creación literaria das comunidades lusas mudou moito e o interese e o coñecemento é ben superior ao que se tiña hai tres décadas. A tradución de calidade entre o galego e portugués tamén é necesaria e debe ser o resultado dun compromiso por parte de todos os actores e axentes que interveñen no proceso de creación do país.

Referencias bibliográficas

AGADIC (2012): «A Consellería de Cultura e Educación difunde o teatro galego en Portugal con tres funcións de ‘O profesional’ en Coimbra e Braga». Nota de prensa dispoñible en <<http://www.edu.xunta.es/web/node/7488>> [Última consulta: 18 de abril de 2013].

Bourdieu, P. (1998): *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire* (Paris: Éditions du Seuil).

Carballa, X. (2007): «Entrevista Xosé María Álvarez Cáccamo. Meu pai era un curioso absoluto, un activista cultural», *El País*, 6 de xullo de 2007. Edición impresa e versión electrónica dispoñible en: <http://elpais.com/diario/2007/07/06/galicia/1183717110_850215.html> [Última consulta: 23 de novembro de 2012]

Casares Mouriño, C. (1979): «Sair do aillamento», *La Voz de Galicia*, 26 de agosto de 1979. Artigo, actualizado normativamente, dispoñible en <<http://www.fundacioncarloscasares.org/wp-content/uploads/2011/09/A-Ledicia-de-Ler-Sa%C3%ADr-do-illamento-790826.pdf>> [Última consulta: 23 de xaneiro de 2013]

Casares Mouriño, C. (dir.) (2003): *Catálogo de obras literarias en lingua galega traducidas a outros idiomas. Unha primeira achega*. (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega). En: <http://www.culturagalega.org/especiais/aviles/catalogo_traducidas.pdf> [Última consulta: 13 de novembro de 2012].

Cabré, M.ª T., (2001): «La traducción en español. Presentación» II Congreso Internacional de la lengua española. Nuevas fronteras del español» Valladolid, en <http://congresosdelalengua.es/valladolid/ponencias/nuevas_fronteras_del_espanol/1_la_traduccion_en_espanol/cabre_m.htm> [Última consulta: 13 de novembro de 2012].

Coelho, P. (1998): *O alquimista* (Vigo: Ed. Galaxia, Col. Costa Oeste, nº 15)

Hurtado, A. (2001): *Traducción y Traductología. Introducción a la traductología* (Madrid: Cátedra).

Fernández del Riego, F. (1984): *Escritores de Portugal e do Brasil* [cuberta e il. Karawane] (A Coruña: Edicións do Castro).

Freixanes, V. (2008): «O regreso d'O Moucho. *El País* e Galaxia reeditan 22 títulos da colección popular ideada nos 60 por Xosé María Álvarez Blázquez», en *Luces. El País* <http://elpais.com/diario/2008/04/25/galicia/1209118708_850215.html> [Última consulta: 23 de novembro de 2012].

Galanes Santos, I. (2012): «La traducción literaria en Galicia, a partir del Catálogo BITRAGA», en Fernández Rodríguez, Áurea / Luna Alonso, Ana / Galanes Santos, Iolanda / Montero Küpper Silvia (eds): *Traducción de una cultura emergente. La literatura gallega contemporánea en el exterior*: 87-108 (Series: Relaciones literarias en el Ámbito Hispánico – Vol. 7, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Verlag).

Luna Alonso, A. (2011): «Analysis Criteria for Editorial Translation Policies», en Luna Alonso, Ana / Montero Küpper, Silvia / Valado Fernández, Liliana (eds.): *Translation Quality Assessment Policies from Galicia/Traducción, calidad y políticas desde Galicia*: 217-233 (Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Verlag).

Piñón, N. (2004): *A República dos sonhos*. (Vigo: Editorial Galaxia/Xunta de Galicia.).

Real Academia Española (2001²²): *Diccionario de la Real Academia Española* «Traducir» en: <<http://lema.rae.es/drae/?val=traducir>> [Última consulta: 23 de novembro de 2012].

Real Academia Galega (2012): *Diccionario da Real Academia Galega* «Traducir» <http://www.realacademiagalega.org/diccionario#searchNoun.do?nounTitle=traducir> [Última consulta: 23 de novembro de 2012].

Vila Barbosa, M. (2012): «Primeira aproximación á tradución da literatura galega en Brasil e Portugal», *Tradução e Comunicação. Revista Brasileira de Tradutores*, 23: 21-57